

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL ASSESSMENT GENERAL EDUCATION CERTIFICATE (GEC)

2022 GRADE 9 PILOT STUDY

Thero: Tshivenda Luambo Iwa Hayani

Maraga: 70

Tshifhinga: Minetse dza 120

Thesite iyi i na masiaṭari a **26** hu so ngo katelwa na siaṭari ḽa khavara.

Ndaela dza mugudi.

1. Vhalani ndaela na mbudziso dzothe nga vhuronwane.
2. Fhindlelani mbudziso dzothe.
3. Mbudziso dzothe dzi fhindlelwe kha bugu ya u fhindlela ye na newa.

Thesite i khou thoma kha siaṭari ḽi tevhelaho.

Ni so ngo vula siaṭari ḽi tevhelaho ni sa athu u laedzwa.

KHETHEKANYO YA A

Mbudziso 1:Nganeapfufhi

Vhalani mafhungo a re afho fhasi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho.

“The Boy Who Harnessed the Wind”

1. *The Boy Who Harnessed the Wind* u tou vha muswa zwawe wa Afurika we a ita mushumo u takadzaho wa dovha wa tũtũwedza nga u fhaṭa windimili .O i fhaṭa a tshi shumisa zwithu zwo laṭwaho. u sika muḍagasi a tshi itela tshitshavha tsha hawe tshoṭhe.
2. William Kwamkwamba o bebwa kha ḽa Malawi, shango ḽa madambi ngeno ndivho ya saints i tshi tou na i tshi tsha. ḽi dovha ḽa vha shango ḽe ḽa vha ḽo ṭhaselwa nga gomelelo na ndala. Ndi fhethu hune fulufhelo na zwickhala zwo vha zwi tshi konḽa u wanala. Mashudu mavhuya William o vhala mafhungo a ambaho nga ha windimili kha bugu ine ya pfi “*Using Energy*.” Musi o vhala bugu iyo o do thoma u ḽora uri a nga fhaṭisa hani windimili ine ya do ḽisa muḍagasi na maḽi muvhunduni wa hawe u itela uri a kone u shandukisa vhutshilo hawe na ha vha re tsini hawe. Naho vhadzulatsini vhawe vho vha vha tshi mu nyefula vha dovha vha mu dzhia sa muthu o ṭanganaho ṭhoho, fhedzi nge ene a vha o ḽiimisela a dovha a vha na mafulufulu o sumbedza uri tshiṇwe na tshiṇwe tshi a konadzea.
3. Sa mutukana we a vha o hwelwa na u tou fombe kha kushumele kwa muḍagasi, William o vha o ḽiimisela u guda Saints kha tshiṇwe tsha zwickolo zwa nṭha zwa bodini zwa Malawi. Mashudu mavhi nga ṇwaha wa 2002 shango ḽa Malawi ḽo do ṭhaselwa nga gomelelo ḽihulu vhukuma ḽe ḽa do sia na bulasi ya muṭa wa hawe yo dzhenelwa lwe na vhabebi vhawe vha sala vhe kha ndaḽo khulwane na u hanganea. Zwithu zwo do vhiḽa lwe na muṭa wa hawe wa vho balelwa na u tou badela doḽa dza malo zwadzo nga ṇwaha ya mbadelo dza pfunzo dzawe. William izwi zwo do mu kombetshedza uri a litshe tshikolo vhukati uri a do kona u filimba a tshi itela muṭa wa hawe, ngauri u mona na shango zwigidi zwa vhathu zwo vha zwi tshi khou fa nga

ndala.

- 4 Sa izwi William o vha e ndau, ho ngo tenda u tutshele muḽoro wawe. Zwenezwi e na tshikoli tshi sa ḽadzi tshanda thumbuni yawe, thulwi tshuku ya bugu dza Saints dze dza vha dzo hangwea khathihi na u toḽa u ḽivhesa ho tḽanganaho na vhuḽiimiseli, o mbo ḽi ḽa na pulane ya uri a sendedze madzanga tsini na muḽa wa hawe. U ḽiphina nga u vha na maḽi na muḽagasi, o vha e one madzanga a ndeme kha vha re na zwavho vha thungo ya Vhukovhela, honeha o vha a tshi swikelelwa nga phesenthe mbili fhedzi dza vhadzulapo vha Malawi. A tshi khou shumisa tsimbi dza kale, zwipiḽa zwa maḽereḽere na zwa dzibaisigira William o kana u fhaḽa windimili i shumaho zwavhuḽi naho i sa tou vha ya mavhaivhai. Ho tou vha u tumbula hu so ngo ḽowealeho ho ingwaho nga maḽembe maḽuku e a fhedza o funga mavhone maḽa. Yo ḽo khunyeledzwa yo itelwa switshi na sekhethe bureika zwo itiwaho hayani zwi bvaho kha zwibigiri na ḽaraḽa. Mutshini wa vhuvhili wo funga bommo ya maḽi ine ya nga kona u imedzana na gomelelo na ndala.
- 5 Nga murahu ha kufhinga nyana mafhungo a William a muḽagasi u bvaho kha muya a thoma u phadḽalala na u pfuka mikano ya mivhundu ya hawe. Ndi onouḽa mutukana muthihi we a vhuya a pfi o tḽangana tshoho we a fhedza o vha muḽuḽuwedzi kha vhathu u mona na ḽifhasi.
- 6 Itshi tsho tou vha tshiḽori tshi mangadzaho nga ha vhutumbuli ha muthu vhu mangadzaho na maanḽa aho a u kona u pfuka kha zwifhinga zwi kondaho. *The Boy Who Harnessed the Wind* o ḽo tḽuḽuwedza muḽwe na muḽwe ane a tima-tima maanḽa a muthu a u kona u shandukisa tshitshavha tsha hawe na u khwinisa vhutshilo ha avho vhane vha dzula tsini nae.

Tshi bva kha https://www.bookbrowse.com/reviews/index.cfm/book_number/2351/the-boy-who-harnessed-the-wind

1.1 William o wanisa hani ndivho ya u fhaṭa windimili?

- A O zwi guda tshikoloni
- B O ita ṭhodiṣiso kha inthanethe
- C O zwi vhalala buguni
- D O tou zwi ḵora vhuṅwe vhusiku (1)

1.2 Ndi zwifhio zwishumiswa zwe William **a si zwi shumise** musi a tshi ita windimili kha zwi re afho fhasi?

- A Tsimbi dza kale
- B Zwipiḁa zwa maṭereṭere
- C Mavhone maṅa
- D Zwipiḁa zwa baisigira (1)

William o kombetshedzea u filimba zwiliwa a tshi itela muṭa wa hawe.kha
(Pharagirafu ya 3)

1.3 U filimba ndi u...

- A renga.
- B tswa.
- C ṭoda.
- D ita. (1)

1.4 Ndi lungana he shango ḵa Malawi ḵa tshenzhema gomelelo?

- A Khalaṅwaha iṅwe na iṅwe
- B Duvha ḵiṅwe na ḵiṅwe
- C Tshiṅwe tshifhinga
- D A zwi athu u itea (1)

1.5 Ndi vhufhio vhuṭanzi vhu sumbedzaho uri William o vha o ḡiimisela?

- A O litsha tshikolo vhukati
  - B O hana uri miḡoro yawe i si wedze
  - C O vha a khou ṭoḡa u gudela Saintsi
  - D O dzula bulasini
- (1)

1.6 Ndi nga mini William o fhaṭa windimili?

- A O vha a khou ṭoḡa uri muṭa wa hawe u ḡirwe khana ngae.
  - B O vha a khou ṭoḡa u khwinisa vhutshilo ha tshitshavha tsha hawe.
  - C O vha khou ṭoḡa u sumbedza vhadzulatsini vhukhakhi havho.
  - D O vha a khou ṭoḡa u ita tshelede ya u ya tshikoloni.
- (1)

No sedza vhahura vhane vha tima-tima kha (Pharagirafu ya 2)

1.7 Ndi zwifhio zwe vhahura vha humbula nga pulane dza William dza u fhaṭa windimili?

- A Vho vha vho mangadzwa nga mushumo we a ita
  - B Vho vha vha tshi khou tima-tima
  - C Vho vha vho takala
  - D Vho vha vhe na nyofho
- (1)

1.8 Ni vhona u nga fhungo ḡa u litsha tshikolo William o ḡi dzhiisa hani?

- A O ṭuṭuwedzea.
  - B O vha na fulufhelo
  - C O vha na nyofho
  - D O shona
- (1)

1.9 Ndi figara ya muambo ifhio yo shumiswaho kha 'Sa izwi William o vha e ndau?'
(Pharagirafu ya 4)

- A Alitheresheni.
- B Limethafore.
- C Lifanyisi.
- D Onomatopia.

(1)

'Hune ha shuma madambi ngeno ngivho ya saints i tshi tou na i tshi tsha'kha
(Pharagirafu ya 2)

1.10 Lifurase li re afho ntha li ri vhudza zwifhio nga vhathu vha Malawi?

- A Vhathu vha musalauno
- B Vhathu vha vhutendatenda
- C Vhathu vho tanganaho thoho
- D Vhathu vha sa pfesesei

(1)

1.11 Madembe matuku a kwamana hani na windimili? kha (Pharagirafu ya 4)

- A Zwo vha zwi sa tendisei.
- B Yo vha i nyolo i sa konḁi.
- C A yo ngo itelwa u fhedza tshifhinga tshilapfu.
- D Yo vha i so ngo hulesa.

(1)

1.12 Nangani fhungo li re lone u ya nga ha mafhungo e na vhalo.

- A Vhathu vhothe vha a zwi divha uri mitoro ya William a si ya vhukuma.
- B Vhothe vha Malawi vha diphiwa nga u vha na madzanga a madi na mudagasi.
- C William o renga tsimbi na zwipidza zwa materepere uri a kone u fhatwa windimili.
- D Kuhumbulele kwa vathu nga ha William kwo shanduka nga murahu (1)
ha vhutumbuli hawe.

1.13 William o fhambana hani na vhaŋwe vhaswa vha Afurika?

- A O vha a sa koni u sokou tenda na u nyefula.
- B O diimisela nahone o hanganea.
- C O tangana thoho a dovha a humbulela ene mune.
- D U a kona u sika na u ditutuwedza. (1)

1.14 “Sa izwi William o vha e ndau” kha (Pharagirafu ya 4) zwi amba mini nga ha William?

- A O vha o lapfesa.
- B O vha e kha bufho
- C O vha e na maanda
- D O vha e kule vhukuma (1)

1.15 Ndi afhio maipfi o tanganelaho kha a re afho fhasi ane a sumbedza masiandaitwa a gomelelo?

- A U kwamea lu shushaho, u tshinyadza, u puta
- B U tshinyadza, u tutuwedza, lu vhoneleaho
- C Vhudiimiseli, u konda, u kwamea lu shushaho
- D Zwi so ngo dowealeaho, u puta, u hanganea (1)

1.16 Ndi jifhio fhungo line la nweledza khwinesa mulaedza wa mafhungo e na vhala?

- A William o fhaṭa windimili uri muṭa wa hawe u ḡiphine nga madzanga a muḡagasi.
- B Muḡoro wa William wa u khwinisa vhutshilo ha muṭa wa hawe wo thusa tshitshavha tshoṭhe.
- C William o vha a khou tea u wana ṅila ya u ḡivhea musi o no litsha tshikolo.
- D William o dzhia tsheo ya u khakhulula vhathu musi vha tshi ri o ṭangana ṭhoho. (1)

1.17 'The Boy Who Harnessed the Wind' kha (Pharagirafu ya 1) lo ṅwalwa lo sendama u sumbedza ...

- A Dzina la bugu.
- B Khothesheni yo livhaho.
- C Fhungo la ndeme.
- D Ṭhalutshedzo ya zwine William a vha zwone. (1)

1.18 Mafulufulu na vhuḡiimiseli kha (Pharagirafu ya 2) zwi amba mini nga ha William?

- A O vha a tshi dzula o tswukala na u suḡufhala.
- B O vha a khou shuma bulasini.
- C O vha e mushumi wa biko nahone a tshi kombetshedza naho zwi tshi konḡa.
- D O vha e mubva nahone a si na ndavha. (1)

1.19 Muṅwali u ṭuṭuwedzisa hani muhumbulo wa vhavhali? O ṭalusa William sa ...

- A Muthu wa u tima-tima.
- B Muthu wa u ṭuṭuwedza.
- C Muthu o hanganeaho.
- D Muthu zwawe. (1)

- 1.20 Bugu iyi ya '*The Boy Who Harnessed the Wind*' yo livhiswa kha vhavhali vhafhio?
- A Vhavhali vhane vha takalela zwiṭori zwiambaho nga ha dzibulasi.
  - B Vhavhali vhane vha takalela u vhala nga ha vhathu vho ṭanganaho ṭhoho.
  - C Vhavhali vhane vha ṭora nga ha gomelelo.
  - D Vhavhali vha takalelaho zwiṭori zwa u ṭuṭuwedza. (1)
- 1.21 U kona u wanala ha fulufhelo na zwikhala kha (Pharagirafu 2) zwi fhuredzela hani vhuḍipfi ha vhavhali?
- A Vhavhali vha pfele vhuṭungu vhathu vha Malawi.
  - B Vhavhali vha vhe na vengo kha vhathu vha Malawi.
  - C Vhavhali vha pfe vho ṭuṭuwedzea nga vhathu vha Malawi.
  - D Vhavhali vha vhe na fulufhelo kha vhathu vha Malawi. (1)
- 1.22 Ndi ṭifurase ṭifhio kha a tevhelaho ṭine ṭa sumbedza thounu ya u pfela vhuṭungu?
- A 'Dzibugu dze dza vha dzo hangwea dza Saints'
  - B 'Maanda a u kona u kunda zwi lemelaho'
  - C 'Madzanga a maḍi na muḍagasi'
  - D 'Zwo sia bulasi ya muṭa wa hawe yo tshinyadzea' (1)
- 1.23 Zwe William a tumbula zwi nga thusa hani shango ṭa Malawi tshifhingani tshi ḍaho?
- A Hu ḍo vha na magomelelo maṭuku.
  - B Hu ḍo vha na maḍi nga tshifhinga tsha gomelelo.
  - C Vhathu vha nga si tsha tenda kha madambi.
  - D Vhathu vha ḍo fulufhela miḵoro ya William. (1)

1.24 Ndivho ya Pharagirafu ya 1 ndi ifhio?

- A U tūtula dzangalelo kha dziwindimili.
- B U sikela tshitshavha tsha hawe mudagasi.
- C U fhaṭa windimili u bva kha zwithu zwa kale.
- D U tūtula dzangalelo kha tshipiḁa tsha mafhungo. (1)

1.25 Ndi phendelo ifhio ine ya nga ṅewa kha mafhungo aya?

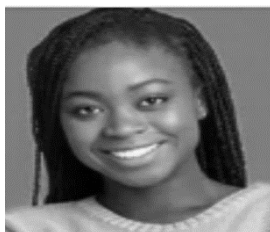
- A U litsha tshikolo zwi nga thusa uri ni kone u vha na vhusiki.
- B Vhuḁiimiseli na u shumesa zwi nga shandukisa vhutshilo.
- C U risaikila zwi nga khwinisa mupo.
- D U sumbedza vathu vhukhaki havho ndi zwa ndeme. (1)

[25]

Mbudziso 2: Zwivhumbeo na Milayo zwa Kushumisele kwa Luambo

Vhalani tshibveledzwa tshi re afho fhasi ni do kona u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho.

Lutendo Themeli uri, “Ndu ya hashu i khou swa.”

1. Lutendo Themeli o bebiwa Gundani kha la Thengwe nga nwaha wa 2003. Lutendo ndi musidzana we a vha a tshi funa u dzula o fhumula a sa ambesi musi e tshikoloni. U shona ha musidzana uyu ho ita uri a dzule a tshi tambudzwa nga vhanwe vhagudi ngae. Zwo do vhifha lwe Lutendo a vha na mutsiko a fhedzisela a si tsha la na zwiliwa. O do onda lu ofhisaho lwe a vha a tshi nga di vha o lovha arali vhabebi vhawe vha so ngo tou mu todela dokotela makone we a vha na pulane ya u kona u mu lafha a fholo. Mme awe na khotsi awe vho mu todela tshikolo tshiswa, ngauralo u vha na khonani ntswa zwo mu thusa uri a tsvhanye a fhole a dovhe a vhe na dzangalelo kha lifhasi nga u angaredza.
2. Lutendo o thoma u guda nga ha tshanduko dza kilima musi e na minwaha ya 8. O guda uri gesedungi ndi yone tshivhangi tshihulwane tsha mufhiso wa lifhasi. Zwenezwi musi a tshi khou guda zwo nana uri a dzulele u vhilaela.
3. Muthu munwe na munwe o vha a tshi khou amba nga hae, fhedzi a hu na we a vha o diimisela u mu thusa. Na musi a tshee mutuku, masiandaitwa a mufhiso wa lifhasi o mu kwama nga maanda, zwe zwa ita uri a dzhie tsheo ya u vha na zwine a nga ita nga hawo.
4. O do pfa nga ha vhashumi vhe vha vha vha tshi khou ya u tereka vha tshi terekela muholo wa khwine. A humbula nga ha vhagudi vha tshi khou tereka vha tshi toda uri hu vhe na zwine zwa nga itwa nga ha tshanduko ya kilima. O vhudza khonani dzawe nga ha muhumbulo wawe, fhedzi a ho ngo vha na

we a tama kana u takalela u dzhenelela kha muhumbulo wawe. Nthani ha uri a late fulufhelo, Lutendo o ita tshiga tshihulwane a tshi pennda nga maipfi a uri “Tshitereke tsha tshikolo tsha kilima” nga Tshivenda. A dovha a gandisa mabambiri o nwalwaho mbuno dzi khwaṭhisedzaho thaidzo dzi re hone kha kilima. Nga duvha la 20 Thangule 2018, o tshova baisigira yawe a tshi ya phalamenndeni ya muvhuso wa Venda hune vha muvhuso vha tangana hone. Lutendo o do wana fhethu havhudi he a fhedza o vhea tshiga tshawe a dzula kha musiamelo wawe na ala mabambiri e a gandisa nga tsini.

5. A humbela mufhiri wa gondo uri a mu fode tshinepe a tshi rumele kha Thwitha yawe. Naho o vha a tshi tou vha na vhatevheli vha fumbili fhedzi, tsho do dovholwa u ‘thwithiwa’ lunzhi-lunzhi. Hu so ngo fhela maduvha manzhi o do ita ‘inthaviyu na vhoramafhungo, vhaṅwe vhagudi vho do mu tevhelela a vho tikedzwa na nga vha ‘*Green Peace activists*’ na vhaṅwe. Vhutshilo ha Lutendo a ho ngo tsha dovha ha fana na ha kale.
6. Nga Nyendavhusiku ya 2018, heneḡha kha minwedzi i si gathi nga murahu ha musi o no thoma tshitereke tshawe, Lutendo o do rambiwa u amba nga vha ‘*United Nations COP24 Climate Change Conference ngei Poland*’. Mbilu yawe yo vha i tshi khou rwela nṡha musi o lindela u vhidziwa uri a de a ambe.
7. U tou bva kha tshenetshila tshipitshi, Lutendo o mbo di vha mudivhalea wa lifhasi zwi tshi da kha zwa tshanduko ya kilima. O vha muthu wa khwinesa wa ṅwaha wa guranṅa ya “Ngoho” nga ṅwaha wa 2019. Mishumo yawe yo tutuwedza vhaswa vhanzhi lifhasini uri vha dzhenelele kha zwa tshanduko ya kilima.

Zwi bva kha: www.natgeokids.com

Gulosari:

Thwitha: Vhuimo ha vhudavhidzani ha tshitshavha.

2.1 Dzina 'musidzana' kha (Pharagirafu ya 1) ndi ɔa lushaka-de?

- A Dzina ɔa ngelekanyo
- B Dzina ɔa zwi fareaho
- C Dzina zwaɔo
- D Dzina vhukuma

(1)

'Mme awe na khotsi awe vho mu wanela tshikolo tshiswa. U vha na khonani ntswa zwo ita uri a fhole a dovhe a vhe na dzangalelo na zwa ɔifhasi nga u angaredza.'Kha (Pharagirafu ya 1)

2.2 Topolani lushaka lwa fhungo lwo shumiswaho kha mitaladzi afho ntha.

- A Fhungo mbumbano
- B Fhungo ɔa ndaela
- C Fhungo tserekano
- D Fhungo tswititi

(1)

2.3 Neani pfanywa ya ɔifhasi kha (Pharagirafu ya 2)

- A Puɔanete
- B Nyinganyito
- C Tshimonemone
- D Kupida kutuku

2.4 Ndi ɔifhio ipfi kha pharagirafu ya 1 ɔine ɔa vha ɔifhambanyi ɔa ipfi fulufhelo?

- A Takalela
- B Fhumulesa
- C Tambudziwa
- D Tsikeledza

(1)

2.5 'Na u bva musi a tshee muṭuku' kha ndi kha pharagirafu ya 3 ndi...

- A ḽifurase ḽa ḽiṭaluli.
- B ḽifurase ḽa ḽiḽadzisi.
- C ḽifurase ḽa dzina.
- D ḽifurase ḽa ḽiiti. (1)

Vhaṭali vha lingedza u tsireledza mupo ... matsilu vha khou humbula uri a hu na mutsiko kha mupo.

2.6 ḽadzisani tshikhala tsho salaho kha fhungo nga ḽiṭanganyi ḽo teaho.

- A Ngauralo
- B Ngeno
- C Kana
- D Nga nḽa ha (1)

'O tshova baisigira yawe a tshi ya Phaḽamenndeni ya muvhuso wa Venda hune vha muvhuso vha ṭangana hone kha (Pharagirafu ya 4)

2.7 Ndi thinwaipfi-ḽe ya luambo ine ya wanala kha dzina 'muvhuso wa Venda'?

- A Thangeladzina
- B ḽiṭaluli
- C ḽiḽadzisi
- D ḽiiti (1)

Lutendo ... ḽo wana fhethu havhuḽi he a fhedza o vhea tshiḽa tshiga.

2.8 Nangani ḽipfanisi ḽi re ḽone afho fhasi u itela uri ni ḽadzise fhungo ḽi re afho nṭha.

- A yo
- B tsho
- C o
- D vho (1)

Ri fhedza tshifhinga tshinzhi ri tshi khou amba nga ha tshanduko ya kilima.

2.9 Nangani tshalutshedzo yone ya fhungo li re afho ntha i re kha liambwaitwa?

- A Tshifhinga tshinzhi tshi do fhedzwa ngavho vha tshi khou amba nga ha tshanduko ya kilima.
- B Tshifhinga tshinzhi tsho fhedzwa nga u amba nga ha tshanduko ya kilima.
- C Tshifhinga tshinzhi tshi khou fhedzwa nga ri ne ri khou amba nga ha tshanduko ya kilima.
- D Tshifhinga tshinzhi tsho fhedzwa nga u amba nga ha tshanduko ya kilima. (1)

'O humbula nga ha vhagudi vha tshi khou tereka vha tshi terekela uri hu vhe na zwine zwa itwa malugana na tshanduko ya kilima kha (Pharagirafu ya 4).

2.10 Ipfi 'tereka' sa zwe la shumisiswa zwone fhungoni li re afho ntha li amba mini?

- A Zwine lupenyo lwa ita kha muthathabo.
- B U rwa mu nwe nga tshanda
- C U hana u ya tshikoloni
- D U thaselwa u so ngo humbula nndwani (1)

Musidza... we a dzhenelela kha zwa tshanduko ya kilima o vha o naka.

2.11 Nangani mutshila u re wone ni fhedzise dzina zwa lo li re afho ntha.

- A -ela
- B -nyana
- C -isa
- D -ulula (1)

Lutendo ... tshiko tsha tshuṭhuwedzo ya vhaswa u bva e na miṅwaha ya 8.

2.12 Ndi tshifhio tshivhumbeo kha zwi re afho fhasi tshine tsha nga shuma afho nṱha?

- A a tshi khou
- B o vha
- C u khou
- D u ḡo

(1)

“O ita tshiga tshihulwane a dovha pennda maipfi “Tshiṭereke tsha Tshikolo tsha Kilima” nga Tshivendṱa’ kha (Pharagirafu ya 4).

2.13 Ndi ngani maipfi “Tshiṭereke tsha Tshikolo tsha Kilima” o ṅwalwa nga ngomu ha zwiḡevhe?

- A U sumbedza luambo lwo livhaho
- B U sumbedza mbuno
- C U sumbedza ṱhoho
- D U sumbedza zwo khouthiwaho

(1)

Lutendo ene o vha a tshi khou tambudzwa tshikoloni, zwe zwa ita uri a vhe na thaidzo ya u ḷa zwiliwa.

2.14 ḷisala ḷo talelwaho nga fhasi ndi ḷa lushaka lufhio?

- A ḷisala vhukuma
- B ḷisala ḷivhudzisi
- C ḷisala ḷi so ngo fhelelaho
- D ḷisala ḷisumbi

(1)

U vha muthu wa n̄thesa wa n̄waha kha gurannda ya “Ngoho” zwo vha ... vhu mangadzaho.

2.15 Nangani ipfi lo peleṭiwaho zwone la u fhedzisa fhungo li re afho n̄tha.

- A Vhuswikeleli
- B Vhuswikalali
- C Vhuswikelelo
- D Vhuswikololo

(1)

2.16 Nangani fhungo lo n̄walwaho nga tshifhinga tsha zwino.

- A Lutendo, khathihi na khotsi awe, vha khou do ya muṭanganoni wa zwa tshanduko ya kilima madekwana.
- B Lutendo, khathihi na khotsi awe, vha khou ya muṭanganoni wa tshanduko ya kilima madekwana.
- C Lutendo, khathihi na khotsi awe, vho ya muṭanganoni wa tshanduko ya kilima nga madekwana.
- D Lutendo, khathihi na khotsi awe, vho vha vha tshi khou ya muṭanganoni wa tshanduko ya kilima nga madekwana

(1)

O vhudzisa, “Lutendo, ndi ngani ni tshi nga ni na mutsiko namusi?”

2.17 Nangani fhungo li re lone lo n̄waliwaho nga tshipitshi tshi so ngo livhaho.

- A O vhudzisa Lutendo uri ndi ngani a tshi nga u na mutsiko namusi.
- B O vhudzisa Lutendo uri ndi ngani o vha a tshi pfala a na mutsiko namusi.
- C O vhudzisa Lutendo uri ndi ngani o vha a tshi khou pfala o tsikeledzea.
- D O vhudzisa Lutendo uri ndi ngani o vha a tshi pfala o tsikeledzea nga ilo duvha.

(1)

2.18 Sumbedzani luvhengela mbiluni lune Lutendo a sa lu pfesese nga ha vhaswa.

- A Vhaswa a vha na ndavha na zwine zwa khou itea kha lifhasi.
- B Vhaswa vha shumisa midia wa tshitshavha u tutuwedza.
- C Vhaswa vha na swili vha dovha vha si vhe na ndavha.
- D Vhaswa ndi zwipondwa zwa u tambudzwa. (1)

Lutendo o kovhekana ndivho ... vhashumisani nae kha thwitha

2.19 Nangani thangeladzina i re yone ni do kona u fhedzisa fhungo ilo.

- A u mona na
- B vhukati ha
- C nga ngomu
- D na (1)

2.20 Ndi lufhio luambo lwo dzumbamaho lune thoho ya mafhungo ya amba “Ndu yashu i khou swa”?

- A Dzithavha dza lifhasi dzi khou swa.
- B Pulanete ya lifhasi i khakhathini ya mufhiso wo kalulaho.
- C Zwifhatso zwa muvhuso zwi khou swa.
- D Ndu ya Lutendo i khou swa. (1)

[20]

Mbudziso 3: Tshibveledzwa tsha u tou vhonwa

3.1: Khungedzelo

Vhalani tshibveledzwa tshi re afho fhasi ni do kona u fhindula mbudziso dzo vhudziswa.

3.1.1 Mulaedza wa tshibveledzwa itshi ndi ufho?

- A U sa tambudza vhañwe.
- B U sumbedza vhulenda.
- C U tikedza mutakalo wa muhumbulo.
- D U tendela tsireledzo tshikoloni. (1)

3.1.2 Khungedzelo iyi yo livhiswa kha tshigwada tshifho tsha vhatu?

- A Manese
- B Vhadededzi
- C Vhashumi
- D Vhagudi (1)

3.1.3 Ndi ngani tshifanyiso tsho vheiwa kha tsho?

- A U dadza tshikhala kha tsho
- B U khwatshisa mulaedza wa tsho
- C U sumbedza siyogeni kha vharengi
- D U rengisa zwishumiswa zwa tshikolo (1)

3.1.4 Ndi figara-de ya muambo yo shumiswaho kha tsho 'Vhulenda vhu a shuma'?

- A Liedzamuthu
- B Haiphabola
- C Limethafore
- D Muhoyo (1)

3.1.5 Tshifanyiso tshi re nga fhasi ha tshibveledzwa itsho tsha khungedzelo tshi bvisela khagala uri vhulenda vhu khwinisa ...

- A phambano.
- B mutakalo.
- C tshumisano.
- D vengo.

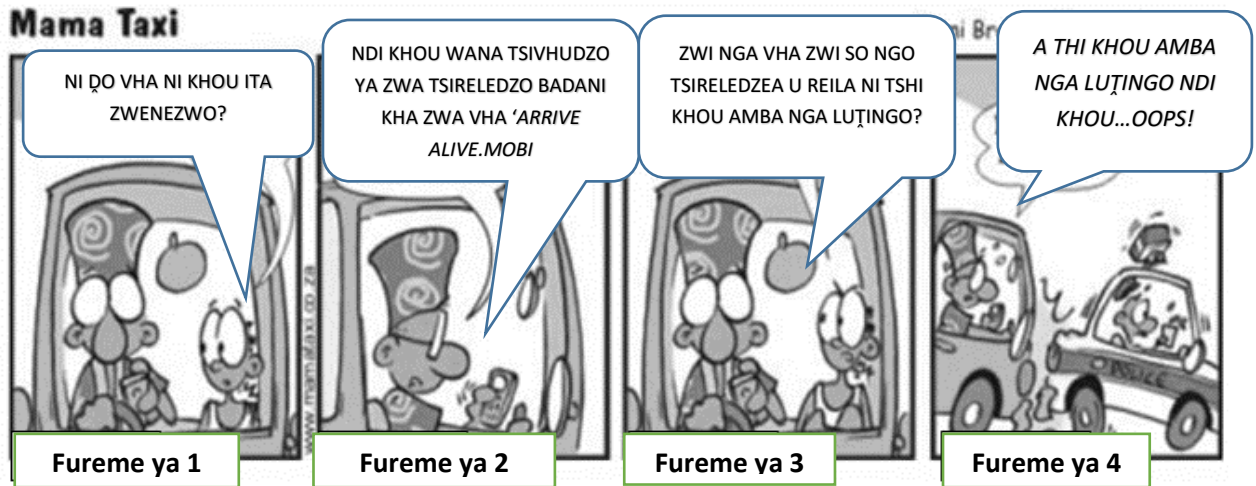
(1)

[5]

KHETHEKANYO YA B

3.2: Khathuni

Vhalani tshibveledzwa tshi re afho fhasi ni do fhindula mbudziso dzo vhudziswaho.

Tshiko: Mail & Guardian

3.2.1 Mafhungo a khathuni iyi a khou bvelela ngafhi? (1)

3.2.2 Ndi nnyi ane a khou amba kha Fureme ya 1? (1)

“Ni khou tea u vha ni khou ita zwenezwo?” kha (Fureme ya 1)

3.2.3 Ipfi “zwenezwo” lo imela mini? (1)

3.2.4 Sumbedzani muhoyo u re hone kha nyito ya mureili? (1)

3.2.5 Talutshedzani zwo bvelelaho kha Fureme ya 4? (1)

3.2.6 Muṁameli u khou dipfa hani kha Fureme ya 3? (2)

Tikedzani phindulo yaṁu nga zwine na khou vhona kha tshifanyiso.

3.2.7 Mulaedza wa khathuni iyi ndi ufho? (1)

3.2.8 Ni vhona u nga mureili o vha o tea o thetshesesa muṅameli? (2)
Tikedzani phindulo yaṅu.

[10]

Mbudziso 4: Manweledzo

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ɔo kona u nweledza uri **ni nga nanga hani thero dza vhuɔi dza gireidi ya 10-12** u ya nga ha ndaela i tevhelaho.

Ndaela:

1. Neani mbuno dza SUMBE ni tshi shumisa mafhungo o fhelelaho.
2. Nomborani mafhungo aɔu u bva kha mbuno ya 1-7.
3. Nwalani mbuno nthihi nga fhungo lɔthihi.
4. Hune zwa konadzea ni shumise maipfi aɔu.
5. Manweledzo aɔu a tea u vha kha vhulapfu ha maipfi a 70-80.
6. Ni sumbedze tshivhalo tsha maipfi e na shumisa nga ngomu kha zwitange magumoni a manweledzo aɔu.
7. Manweledzo aɔu a so ngo fhiwa thoho

U NANGA THERO KHA GIREIDI YA 9

Nga murahu ha miɔwedzi i si gathi, vhagudi vha gireidi ya 9 vha ɔo tea u nanga thero dzine vha ɔo bvela phanda nadzo u bva kha gireidi ya 10 u swika kha mulingo wavho wa u fhedzisa wa maɔiriki. Izwi zwi nga vha nyito i sa kondi kha vhaɔwe, fhedzi kha avho vhane vha si vhe na vhuɔanzi ha zwine vha tama u zwi gudela musi vho no fhedza maɔiriki, u ɔinekedzela kha dziɔwe thero zwi nga vha zwithu zwi kondaho u zwi ita. Naho pfunzo dzavho dza ntha dzi tshee kule navho, u humbula nga ha u nanga thero dzi re dzone zwino, zwi nga sumbedza vhumatshelo lwa maimo a ntha u kona u ɔivha mabuɔo avho. Swartberg, CEO wa Top Dog, o nea tsumbandila ya u thusa u nangwa ha thero kha gireidi ya 9.

Vhagudi vha fanela u vhudzisa kha muɔivhi wa muhumbulo wa zwa pfunzo ane a nga kona u ɔalutshedza zwine zwa lavhelelwa kha shango la zwa mushumo, na uri vha nga dzhia hani tsheo dzo dzingindelaho vho sedza zwine zwa nga lavhelelwa khavho lɔwe ɔuvha. Vha nga amba na mueletshedzi wa pfunzo dza ntha kana Yunivesithi dza thodisiso kana webusaithi dza gudedzi zwi nga thusa nga maanda. Nga iyi ndila muthu a nga kona u wana khoso dzi re hone na na thodea dzo lavhelelwaho.

Musi hu tshi nangiwa thero dzo sendekwaho kha buḁo la vhumatshelo, ndi zwa ndeme, fhedzi ndi u vhalala zwi ḁisaho dakalo kha vhagudi. Izwi ndi zwine zwa nga fhedza zwo vha swikisa kha mabuḁo ane a isa phanḁa a sa gumi a dovha a ḁisa na mutakalo. Vhagudi vha so ngo nanga thero vho sedza uri ndi nnyi ane a khou vha funza, sa izwi vhadededzi vha tshi ḁa vha dovha vha ḁuwa nahone onoyo mudededzi muthihi zwi nga itea a sa vhe ene ane a ḁo vha funza kha gireidi 11 kana 12.

Sa izwi lutamo lwa vhagudi lu tshi nga shanduka nga murahu ha tshifhinga, ndi zwa ndeme u ita uri zwe vha nanga zwi sa vha thivhele kha maḁwe mabuḁo tshifhinga tshi ḁaho. Nga maanḁa Mbalo, ndi iḁwe ḁhodea ya kha khoso nnzhi dzo ḁowealeho, dzi ngaho sa 'Digirii dza Khomese, Inzhiniara na Saintsi' zwi ḁo vha u nanga havhuḁi u itela uri hu vhe na zwikhala zwine zwa ḁo vha hone kha vhumatshelo havho.

Vhagudi vha tea u vha na vhudziki musi vha tshi dzhia tsheo. U nga eletshedza uri vhagudi vha thome u humbula nga thero dzine vha ḁo dzi nanga u bva mathomoni a gireidi ya 9, zwa dovha zwa vha khwine musi vho zwi thoma kha gireidi ya 8.

Tshi bva kha: <https://www.IOL.co.za/education>

[10]

Magumo a thesite

